

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ПАВЛА ТИЧИНИ

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ**

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

ВИПУСК 47

Умань 2013

різних групових справах у центрі уваги перебуває індивідуальність та цінність для всіх і кожного, сприяючи формуванню здатності до морального і соціального самовияву і самореалізації через творчу діяльність, до виконання якої залучається група.

Групові творчі справи сприяють виробленню в підлітків умінь і навичок етичного спілкування, закріпленню моральних і соціальних норм, визначають його готовність до соціальної поведінки в реальних життєвих ситуаціях. Крім того, групові творчі справи розвивають логічне і критичне мислення, здатність до рефлексії, навчають об'єктивно оцінювати власні вчинки та вчинки інших, орієнтують на моральний вибір, знімають стереотипи, бар'єри в свідомості стосовно оточуючих.

Моральне виховання – важлива складова соціалізації, адже для підлітків зможу цілеспрямовано пізнавати і репрезентувати етичні норми і цінності, насамперед ті, що регулюють спілкування і міжособистісну взаємодію. Для цього моральне виховання має організуватися на засадах активізації власної позиції підлітка, створювати умови для якнайповнішого його саморозкриття і коригування наявних недоліків, виступати, з одного боку, вагомим підґрунтям для оволодіння визнаними в суспільстві моральними імперативами, а з іншого – сприяти встановленню конструктивних міжособистісних контактів, залученню до спілкування в групі однокласників як зменшеної моделі реальної соціальної взаємодії.

Дієвими способами морального виховання підлітків у цьому контексті є комунікативний тренінг, який дає підліткам зможу оволодівати правилами соціальної взаємодії, базованої на етичних цінностях, перевіряти їх слушність у різних комунікативних ситуаціях, виявляти свободу, приймати самостійні рішення, а також групові справи, в основу яких покладається можливість прояву підлітками моральної і соціальної активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архангельский Л. М. Социально-этические проблемы теории личности / Л. М. Архангельский. – М. : Мысль, 1974. – 221 с.
2. Бойко Л. П. Формування у школярів загальнолюдських цінностей в умовах функціонування соціально-педагогічної системи «сім'я – школа – установи культури» : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Бойко Людмила Павлівна. – К., 1998. – 174.
3. Крайг Г. Психология развития / [пер. на рус. яз. Т. В. Прохоренко] / Г. Крайг, Д. Бокум. – СПб. : Питер, 2004. – 939 с.
4. Розум С. И. Психология социализации и социальной адаптации / Сергей Иванович Розум. – СПб. : Речь, 2006. – 365 с.
5. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976. – 424 с.
6. Хомська Н. Б. Підліток на шляху до моральності : навч. посібник / Н. Б. Хомська. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 1998. – 136 с.

ТРАДИЦІЇ РІДНОГО КРАЮ ЯК ЗАСІБ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В історії розвитку теорії та практики громадянського виховання його мета та завдання були неоднозначними, визначалися умовами розвитку суспільства, його моральними цінностями, специфікою політичного устрою тощо. Але на кожному етапі головною метою громадянського виховання було досягнення певного результату: виховання громадянина, якому притаманні певні громадянські якості.

В умовах сьогодення все більшого значення набуває проблема громадянського виховання дітей. Потреба у свідомих громадянах зростає у відповідності до стрімкого оновлення суспільства та заміни застарілих стереотипів новими. За визначенням О. Докукіної, П. Ігнатенка, І. Кецик, Л. Крицької, В. Поплужного та інших науковців, громадянське виховання містить безперервний процес, що має починатися в ранньому дитинстві й тривати все життя людини. У своїх дослідженнях вчені наголошують на народності як основоположному принципі, що має бути покладений в основу громадянського виховання. Традиційними етнопедагогічними засобами виховання дітей упродовж віків були народні традиції.

Мета нашої статті полягає у дослідженні можливостей використання традицій рідного краю як засобу громадянського виховання дітей старшого дошкільного віку.

В «Українському педагогічному словнику» зазначається: «Традиція (від лат. *traditio* – передання) – елементи культурної й соціальної спадщини, які передаються наступним поколінням і зберігаються протягом тривалого часу в суспільстві в цілому чи в окремих соціальних групах» [3, с. 333].

За визначенням М. Стельмаховача, «традиція – це досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки й т. ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління» [8, с. 42]. Педагогічне значення традицій дослідник убачає в тому, що вони одночасно постають як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків і як незмінний виховний засіб. Через систему традицій кожний народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх дітях.

Дослідниця В. Лаппо, аналізуючи діяльність М. Стельмаховича, звертає увагу на те, що педагог пропагандує ідею народознавчої освіти зростаючого покоління та наголошує на дотриманні принципу регіонального підходу. Свої переконання педагог доводив на прикладі календарної обрядовості, зазначаючи, що у народному календарі, наприклад, чільне місце посідають традиційні свята праці. У різних регіонах вони різні. Як

приклад він порівнював степову Україну (свята першої скиби чи першого снопа) та Прикарпаття (проводі вівчарів з отарами на полонини чи їх повернення в господарства) [6, с. 104].

Видатний педагог Я. А. Коменський чітко визначав мету виховання дітей до 6 років. У своїх настановах щодо виховання чеський педагог стверджував думку про необхідність ознайомлення дитини з найближчим осередком її проживання й прилучення до ремісницьких традицій свого народу: «до шести років дитина повинна знати про місцевість, де вона народилася, і де проживає... й оволодіти елементами якого-небудь ремесла» [5].

Відомий педагог С. Русова у своїх працях також наголошувала на необхідності будувати систему національного виховання дітей, розпочинаючи з дошкільного віку на традиціях рідного краю і з урахуванням народної педагогічної мудрості. На її думку, найбільший вплив на дитину мають природа краю, народні звичаї і традиції, суспільний устрій і становище матері та дитини в сім'ї.

Великий педагог В. Сухомлинський також особливу увагу надавав засобам народної педагогіки, під якими розумів усю сукупність виховних ідей, традицій (трудова, моральна, сімейно-побутова, естетична), звичаїв, свят, обрядів і рекомендував використовувати їх з метою виховання дітей. Сюди ж він відносив рідну мову і фольклор (казки, легенди, приказки, прислів'я, загадки, скороговки), різні види народного мистецтва (пісенне, музичне, декоративно-прикладне), народні ігри та іграшки. На думку В. Сухомлинського, елементи обрядів надають можливість формувати в дітей навички моральної поведінки, виконання різних соціальних ролей.

Ідеї класиків педагогіки знайшли своє продовження у теорії української дошкільної освіти сучасності. Так, А. Богуш при визначенні основи народознавчої роботи з дітьми дошкільного віку звертає увагу на потребу поєднання загальнонаціонального та регіонального аспектів української народної культури. Науковець зазначає, що «...кожна нація, кожний народ мають свої традиції, звичаї, обряди, обереги, символи, які притаманні саме цьому етносу. Саме вони, як нам убачається, повинні стати стрижнем народознавчої програми, становити «базовий компонент» народознавчих знань, викладених у доступній для дітей дошкільного віку формі» [2, с. 9]. Водночас А. Богуш говорить про те, що вікові особливості дітей дошкільного віку не дозволяють їм обійняти весь зміст культури українців, яка має свою специфіку в кожному етнічному регіоні нашої держави і тому у нагоді стане доцільне поєднання регіонального та традиційно українського в ознайомленні дошкільників з національними традиціями.

Дослідниця Л. Калуська у своїх роботах надає перевагу народним ремеслам як засобу виховання дітей дошкільного віку. Свій вибір

науковець обґрунтовує тим, що народні ремесла є одним з видів українського декоративно-ужиткового мистецтва, у якому відбилися регіональні особливості й традиційні заняття людей певної місцевості України; за їх допомогою можна формувати емоційно-ціннісне ставлення до рукотворного національного багатства, виховувати інтерес до історії свого краю, гордість за майстрів, які живуть на рідній землі, бажання і собі навчатися виготовляти подібні речі [4, с. 6].

До проблем ознайомлення дошкільників з традиціями рідного краю звертаються Н. Побірченко та Н. Рогальська. Науковці звертають увагу на те, що педагогам необхідно самостійно добирати матеріал, максимально наближений до місцевих традицій, які за змістом є складовою загальнонаціональної культури: «...кожний вихователь дошкільного закладу має широкі можливості створення власної системи роботи, концепції використання народознавства. Матеріал повинен добиратися відповідно до регіональних особливостей, адже і традиції можуть бути різними навіть у сусідніх селах, не кажучи вже про області» [7, с. 5].

Дитина знайомиться з речами й явищами, яким у її найближчому оточенні надається перевага, схвальна оцінка, піклування про їх збереження. Поступово об'єкти ціннісного ставлення дорослих починають набувати особливого значення і для самої дитини. Згодом дитина долає межі етнокультурного середовища й опановує суспільними цінностями на національному, а згодом на загальнолюдському рівні.

У дослідженнях О. Денисюк та Л. Кокуєвої доведено, що означений вік є сприятливим для ознайомлення дітей з історією та традиціями рідного краю, з багатонаціональним складом його народу, розселенням різних етнічних груп по всій території країни, специфікою їхньої праці та побуту, особливостями мови та культури. У старшому дошкільному віці виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння дітьми знань, які виходять за межі їхнього життєвого досвіду та безпосереднього сприймання, і є віддаленими в просторі й часі.

Відтак, традиції рідного краю є найкращим засобом виховання громадянина. Неможливо переоцінити роль народних традицій та обрядів у громадянському вихованні дітей старшого дошкільного віку. Вони повертають підростаюче покоління до цінностей предків, створюють позитивний настрій, розкривають основи правомірної поведінки, навчають вияву терпимості стосовно до всього живого.

Любов дитини до рідної землі починається з пізнання найближчого середовища (природного й соціального). Дитина набирається вражень та знань про навколишнє, зокрема: про близьких людей, про свою малу Батьківщину, які залишають у її душі незабутні спогади на все життя. Саме тому, на нашу думку, формування інтересу до рідного краю, традицій, обрядів, звичаїв, народів сприяє вихованню свідомого громадянина, який

шанобливо ставиться до духовних і матеріальних надбань свого народу. Розпочинати виховання громадянина, на нашу думку, необхідно з ознайомлення дітей дошкільного віку з найближчим оточенням. Тобто з тих речей, які вони можуть побачити вдома (наприклад, вишита серветка, тканий килимок, предмети народного одягу, іграшки тощо) і які викликають позитивні емоції.

Регіональні особливості оздоблення народної оселі (характерні орнаменти, предмети побуту, посуд, рушники тощо) можна використовувати при оформленні групової кімнати в дошкільних навчальних закладах. Це сприятиме закріпленню знань про традиції побуту рідного краю, формуванню поваги до праці, до старшого покоління.

Цікавим для вивчення з дітьми старшого дошкільного віку є народний одяг, бо народний костюм найбільш яскраво підкреслював належність людини до того чи іншого регіону. Яскравість кольорів, різноманітність орнаментів, простота форм викликають зацікавлення у дітей, створюють позитивний настрій. Особливо ефективною є робота, де діти не лише розглядають народне вбрання, а й мають змогу його вдягти.

Українська народна іграшка несе дітям доступні знання про працю, відпочинок людей у давнину, їхній побут, мистецтво, життя загалом. Народна іграшка поєднує дитину з історією її Батьківщини, пробуджує відчуття рідного коріння та сприяє формуванню позитивного ставлення до народних традицій, навчає поважати працю інших, дотримуватися певних правил та норм тощо.

Відповідно до мети нашого дослідження, викликає зацікавленості методика О. Батухтіної. Автором передбачено формування у старших дошкільників уявлення про залежність між виготовленням іграшки з певного матеріалу та природними умовами певної місцевості, уміння виокремлювати орнаментальні особливості українських народних іграшок за основними елементами розпису, кольоровим сполученням; уточнювати підпорядкованість орнаменту пластичній формі іграшок тощо [1, с. 113–114].

У результаті ознайомлення дітей дошкільного віку з зазначеними традиціями в дітей мають сформуватися знання, які сприятимуть розвитку позитивного ставлення до традицій, поваги до старшого покоління, до своєї малої Батьківщини. На тлі цих емоцій необхідно розширювати знання дитини, пов'язуючи близьке з далеким: квіти коло хати – з народними традиціями їх використання, улюблені вироби (речі) рідних людей з народними ремеслами краю, пейзажі – з історичним минулим. На основі цього ми визначили такі напрями роботи: традиційні ремесла рідного краю; символи та обереги рідного краю.

У вихованні справжнього громадянина велике значення має виховання таких якостей, як працелюбство та повага до праці інших людей. Саме з метою виховання цих якостей необхідно знайомити дітей з

особливостями традиційних ремесел рідного краю. Як зазначає Л. Калуська, народні ремесла «свідчать про високу духовну культуру українського народу, про споконвічне прагнення до краси, розповідають про багатство рідного краю, традиції місцевого населення» [4, с. 12].

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку необхідно звертати увагу на своєрідність та неповторну красу кожного ремісничого виробу, надавати можливість застосовувати набуті знання у практичній та творчій діяльності. Це, у свою чергу, сприятиме формуванню позитивного ставлення до народного мистецтва, поваги до праці інших, до рідного краю тощо.

Яскраво відображають самотність рідного краю писанки. Традиція розмальовувати навесні яйця у слов'янських народів сягає епохи язичництва. Писанки в слов'ян були пов'язані з комплексом весняної обрядовості. Назва «писанки» походить від слова «писати», у розумінні «прикрашати орнаментом». Оригінальні орнаменти писанок не тільки чарують своєю витонченістю та гармонійністю, а й несуть прадавні символи природи, еднають з традиціями минулого. У кожному регіоні й навіть майже у кожному селі були неповторні, самотні орнаменти.

Розмальовуючи писанки, діти дістають уявлення про народну символіку, традиції розписування писанок як оберегу, виховується інтерес до декоративно-прикладного мистецтва України, зосередженість, бажання вкласти частину своєї праці в українські традиції.

Відтак ми можемо сказати, що традиційні ремесла та промисли мають великий виховний потенціал. Але, як доводить практика, вироби народних ремесел сприймаються дошкільниками неоднозначно: одні викликають зацікавлення, інші – захоплення, а окремі – байдужість. Перед педагогом постає завдання не тільки збагатити уявлення та знання дошкільників про ремесла рідного краю та все, що з ними пов'язане, але й виявити емоційно-ціннісне ставлення до праці.

Одним із засобів громадянського виховання дітей ми визначили народні свята. Ознайомлення з народними святами сприяє поглибленню емоційних зв'язків дитини з життям, працею та красою рідного народу. Залучення дітей старшого дошкільного віку до національних традицій та звичаїв, підготовки і відзначання свят народного календаря пробуджує у них любов до рідної землі, повагу до людей праці, формує вміння плідно працювати, шанувати історію, збагачувати культуру свого народу. Участь старших дошкільників у святах народного календаря сприятиме тому, що вони глибше відчуватимуть нерозривність з рідною природою, намагатимуться власною працею примножувати багатства рідного краю, прагнутимуть зберігати та розвивати трудові та святкові традиції.

Відтак, громадянське виховання дітей старшого дошкільного віку здійснюється завдяки взаємодії різноманітних об'єктів соціальної

дійсності, провідне місце серед яких займають традиції рідного краю. Любов дитини до рідної землі починається з найближчого. Тривалі спогади дитини залишають її знання і враження про близьких людей, свою малу батьківщину. Формування інтересу до народів, які мешкають на території рідного краю, його традицій, звичаїв сприяє вихованню свідомого юного громадянина, який шанобливо ставиться до духовних і матеріальних надбань свого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батухтіна О. Г. Формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Батухтіна Ольга Геннадіївна. – К., 1999. – 232 с.
2. Богуш А. М. Народознавча обізнаність дітей дошкільного віку / А. М. Богуш // Наук. записки Рівнен. держ. пед. ін-ту : зб. наук. пр. – Рівне, 1999. – Вип. 5 : Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні. – С. 8–11.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Калуська Л. В. Народні ремесла у дитячому садку : методичний посібник для вихователів дошкільних закладів / Л. В. Калуська. – Харків : Видавництво «Ранок-НТ», 2004. – 64 с.
5. Коменский Я. А. Великая дидактика [Электронный ресурс] / Я. А. Коменский. – Режим доступа : http://jorigami.narod.ru/PP_corner/Classics/Komensky/Komensky_Yan_Amos_Velikaya_didakt_izbr.htm
6. Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етноregionу) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Лаппо Віолетта Валеріївна. – Івано-Франківськ, 2008. – 287 с.
7. Побірченко Н. С. Використання української етнопедагогіки в дошкільному закладі : навч. посіб. / Н. С. Побірченко, Н. В. Рогальська ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К. : Наук. світ, 2003. – 117 с.
8. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка : навч. посібн. / М. Г. Стельмахович. – Київ : ІЗМН, 1996. – 285 с.

СТОРИНКИ ІСТОРІЇ

УДК 37(477)(09)

Марія Кудла

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПОЧАТКОВОЮ ШКОЛОЮ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

В умовах становлення та розвитку української держави, реформування освіти України з урахуванням її інтеграції в європейський культурний та економічний простір, що висуває нові завдання в галузі освіти підростаючого покоління, особливої актуальності набуває проблема розвитку освіти в Україні. Це зумовлює потребу дослідження історії становлення теорії й практики виховання і навчання нового покоління на різних етапах розвитку людського суспільства.

Нині система освіти зазнає модернізації, успіх якої значною мірою залежить від раціонального управління цією галуззю на всіх ієрархічних рівнях. Стратегічні цілі, завдання, пріоритетні напрями й основні шляхи радикального перетворення управління системою освіти визначено законами України «Про освіту» (1996), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про вищу освіту» (2002), «Про професійно-технічну освіту» (1999), «Про позашкільну освіту» (2000), Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993), Національною доктриною розвитку освіти (2002) та іншими нормативними актами.

Метою статті є проаналізувати сутність управління в галузі початкової освіти та окреслити основні ознаки структури його апарату та ієрархічних залежностей.

Проблеми управління освітою в означений період у різних аспектах розглядали у своїх працях тогочасні дослідники: І. Альошинцев, В. Арєп'єв, В. Білан, М. Грушевський, М. Драгоманов, П. Карперев, І. Корнілов, М. Лемке, І. Огієнко, М. Пирогов, С. Рождественський, Ф. Толь, В. Чарнолуський, М. Чехов, К. Ушинський та ін. Названі автори детально висвітлюють соціально-економічні і політичні умови, що існували в Російській імперії і справляли безпосередній вплив на процеси в освіті та способи управління нею.

У науковому доробку радянських дослідників В. Борисенка, М. Константинова, С. Мединського, О. Рашина, В. Смирнова, В. Струминського висвітлено широке коло питань, пов'язаних із реформуванням системи освіти загалом та управління нею в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., передумови й способи залучення до цієї діяльності представників громадськості.

Різноманітні аспекти освітніх проблем у другій половині ХІХ – початку ХХ століття знайшли відображення у працях сучасних науковців: